

OCENE IN POROČILA O PUBLIKACIJAH IN RAZSTAVAH

Publikacije

Joachim Kemper - Jure Volčjak - Martin Armgart (ur.): Regesten Kaiser Friedrichs III. (1440–1493) nach Archiven und Bibliotheken geordnet. Heft 29: Die Urkunden und Briefe aus den Archiven und Bibliotheken der Republik Slowenien, Teil 1: Die staatlichen, kommunalen und kirchlichen Archive in der Stadt Laibach/Ljubljana.

Wien - Köln - Weimar: Böhlau, 2014, 226 strani

Zbirka Regesta Imperii, ki jo v sodelovanju s številnimi partnerskimi ustanovami izdaja Nemška komisija za pripravo Regesta Imperii pri Akademiji znanosti in literature (Deutsche Kommission für die Bearbeitung der Regesta Imperii bei der Akademie der Wissenschaften und der Literatur) iz Mainz, je slovenskim medievistom in ljubiteljem srednjeveške zgodovine gotovo dobro znana. Regesti listin, pisem in drugih dokumentov, ki so jih izstavljal rimsko-nemški kralji in cesarji, izhajajo že vrsto let, in sicer v okviru »oddelkov« (Abteilungen); ti segajo od karolinških kraljev in leta 751 do Habsburžanov Albrehta II. (1438–1439), Friderika III. (1440–1493) in Maksimilijana I. (1486/1493–1519).

XIII. oddelek z regesti kralja in cesarja Friderika III. izhaja ob odločilni podpori delovne skupine »Regesta Imperii« na Inštitutu za raziskovanje srednjega veka pri Avstrijski akademiji znanosti. Od leta 1982 do danes je izšlo že 30 zvezkov regestov Friderikovih listin in pisem. Posamezni zvezki so zasnovani na provenienčnem principu, po posameznih državah, deželah in mestih, znotraj teh po arhivih ter končno fondih in zbirkah.

Zbirka regestov cesarja Friderika III. je z 29. zvezkom (spet) zapustila nemško-avstrijski prostor. To je bilo prej izjema kot pravilo, saj je doslej vključila le še gradivo iz poljskih, čeških in baltskih nahajališč. Veseli smo lahko, da je projekt končno pokukal tudi na sončno stran Alp, saj obdelava »slovenskih« listin sicer še ni bila v načrtu. Tako vsaj pišejo v spremni besedi vodje projekta oz. izdajatelji »Fridericane« – Paul-Joachim Heinig (Mainz/Gießen), Christian Lackner (Dunaj) in Alois Niederstätter (Bregenz) – ki so radi prisluhnilli pobudi Joachima Kemperja (München/Speyer), da bi v zbirki izdali »ljublanske« listine. Slovenska stran je bila pripravljena pokriti del stroškov in je ponudila odličnega diplomatika Jureta Volčjaka, ki je skupaj s Kemperjem opravil večino dela: evidentiranje, obdelavo dokumentov in pripravo osnutkov regestov za ljubljanske arhive. Za poenotenje regestov, korekture in pripravo registra je nato poskrbel Martin Armgart (Speyer).

»Skok« čez mejo je bil zelo uspešen. 302 dokumenta Friderika III. iz štirih ljubljanskih arhivov (Arhiv Republike Slovenije – ARS, Zgodovinski arhiv Ljubljana – ZAL, Nadškofijski arhiv Ljubljana – NŠAL, Arhiv slovenske frančiškanske province v Ljubljani – ASFP) zajemata večji del v Sloveniji hranjene Fridericane. Pripravljavci niso vključili gradiva drugih slovenskih regionalnih in cerkvenih arhivov, prav tako ne listinskih zbirk muzejev in knjižnic.

Največ (prek 70 %) predlog za pripravo regestov je ponudil ARS, pretežno iz zbirke listin, nadalje še iz gradiva kranjskega deželnega vicedoma, kranjskih deželnih stanov, kranjske komisije za fevdne zadeve, gospodstva Dol pri Ljublja-

ni in zbirke rokopisov. V ZAL je poleg zbirke originalnih listin prišla v poštev še ljubljanska privilegijska knjiga s prepisi listin od 1320 dalje. V NŠAL je bilo uporabljeno gradivo kapiteljskega arhiva in zbirke listin, trije primerki iz ASFP pa gredo v kontekst reforme ljubljanskega frančiškanskega samostana, ki jo je Friderik načel v letih 1491/92.

Že iz imen arhivov in nakazanega nabora uporabljenih fondov in zbirk je moč predvideti, da se v knjigi objavljene listine večinoma nanašajo na vojvodino Kranjsko kot cesarjevo dedno notranjeavstrijsko deželo. Precej pa je vendarle tudi dokumentov, ki se nanašajo na druge dele slovenskega (Istra, slovenski del Štajerske) ter danes hrvaškega, avstrijskega ali italijanskega prostora. Nekateri dokumenti so pomembni v širšem geografskem kontekstu, pri čemer mislimo zlasti na dvigajočo se osmansko grožnjo jugovzhodni in srednji Evropi.

O vsebinski pomembnosti objavljenega gradiva ni treba izgublјati besed. Peter Štih je v spremni besedi poudaril večstoletno vpetost slovenskih dežel v habsburški in nemško-avstrijski prostor ter ob tem opozoril na nenavadno dolgo obdobje vladanja Friderika III., trdoživega in potrpežljivega vladarja, ki je svoje nasprotnike premagal tako, da jih je preživel. Habsburški hiši je utrl pot med najpomembnejše evropske vladarske dinastije. Bolj kot rimsko-nemški kralj (1440) in cesar (1452) je bil za naš prostor pomemben kot deželni knez, habsburški nadvojvoda Friderik V. (1435). Konec koncev tudi na objavljenih listinah ohranjeni pisarniški zaznamki kažejo, da je Friderik na naših tleh funkcional predvsem kot deželni knez.

Po vsebini, prejemnikih in tipih listin gre velikokrat za fevdne zadeve in fevdna pisma; ta so pogosta zlasti po izumrtju celjskih grofov, ko je moral Friderik poskrbeti za upravljanje občutno povečanega dominija. Iz podobnega razloga je precej zakupnih pisem, sledijo raznovrstni privilegiji in potrditve le-teh. Med prejemniki izstopajo mesto Ljubljana, ljubljanski samostani in meščani. Podobno velja za ljubljansko škofijo, ustanovo cesarja Friderika (1461). Sledijo druga kranjska mesta in trgi ter nekaj spodnještajerskih krajev, med pomembnejšimi samostani pa Kostanjevica, Gornji Grad, Pleterje in Stična. Plemiških prejemnikov Friderikovih listin je razmeroma malo in še ti so z nekaj izjemami (Črnomaljski, Turjaški) »male ribe«, a to je bila pač tedanja kranjska stvarnost. V listinah, ki obravnavajo in rešujejo razne spore, gre največkrat za spore med kranjskimi mesti in trgi na eni ter deželnim plemstvom, duhovščino in samostani na drugi strani. Nekaj izvemo tudi o vojaških operacijah, v katere se je cesar stalno zapletal.

Ker največ listin zadeva deželo Kranjsko, naj kot zanimivost zapišemo, da je bil Friderik III. v skoraj šestdesetih letih vladanja (leta 1435 je postal deželni knez notranjeavstrijskih dežel) dokumentirano le štirikrat v svoji najjužnejši deželi oziroma njeni prestolnici Ljubljani: med 21. 1. in 4. 3. 1444, med 13. 9. in 18. 10. 1449, med 5. in 12. 5. 1470 ter med 10. in 14. 9. 1489.

In kaj lahko med drugim izvemo iz predstavljenih listin, ki jih je Friderik III. kot rimsko-nemški kralj in cesar izstavil med 6. julijem 1440 in 23. julijem 1493? Spoznamo potrditev privilegija ljubljanskih meščanov iz avgusta 1442, po kateri so ti smeli svoje listine pečatiti z rdečim voskom; našli bomo več listin iz konteksta habsburško-celjske poravnave in dedne pogodbe avgusta 1443, z začetka naslednjega leta kopico potrditev različnih privilegijev kranjskim mestom, trgom in samostanom ter deželnemu plemstvu; vedno znova je govor o podeljevanju fevdov ali drugih pravic, o utrjevanju mest pred grozečo nevarnostjo turških napadov ali naseljevanju podeželskega prebivalstva v mesta; bremo o tedenskih sejmih, ribolovnih pravicah, mitninah in mostninah, plačevanju mestnega davka ali oprostitev le-tega, prekoračitvah in nato omejevanju sodnih pristojnosti, vojaških operacijah, povezanih z bojem za celjsko dediščino ali z beneškim obleganjem Trsta, volitvah trških in mestnih sodnikov ter drugih vprašanih mestne avtonomije, ustanovitvi ljubljanske škofije, gradnji škofijskega dvorca in oporoki prvega škofa Sigmunda Lamberga, pa naprej o neprestanih

sporih glede kmečke trgovine med deželani na eni ter mesti in trgi na drugi strani, izboljšanju grba kranjskih deželnih stanov in ustanovitvi urada dednega deželnega maršala na Kranjskem in v Slovenski marki, letnem sejmu v Ormožu ali potrditvi privilegija za mesto Ptuj, nastajanju t. i. vojaških mest v sedemdesetih letih, o zastavitvah deželnoknežjih gospodstev, ustanovitvi kolegiatnega kapitlja v Novem mestu in še bi lahko naštevali.

Več kot polovica registriranih listin je ohranjenih v izvorniku. Po drugi strani pa za skoraj vsak šesti regist ni bilo na voljo popolnega dokumenta oz. besedila, temveč le razne listinske omembe, rokopisni sezname listin ali regesti. Med overjenimi ali neoverjenimi prepisi jih je 66 že iz 15. in 16. stoletja, 21 iz 17. stoletja, poznejših je bistveno manj.

V uvodu avtorjev oz. urednikov zvezka lahko preberemo denimo tudi, da je med v originalu ohranjenimi listinami kar dve tretjini pergamentnih (kar je zelo veliko in kaže, da papir tu še ni bil povsem doma), da so bili pečati večinoma obešeni na pergamentnem traku ali pritisnjeni na hrbtni strani in le redko obešeni na svileni vrvici, ter tudi, da so med v celoti ohranjenimi originalnimi listinami le štiri pisane v latinskem jeziku – po pričakovanjih gre za prejemnike iz vrst duhovščine oz. za cerkvene zadeve. Bolj kot vse naštetu pa je pomembno dejstvo, da je v pričujoči objavi obelodanjenih veliko neznanih ali slabo znanih listin, saj je le 34 ali 11 % takih, ki so bile vključene že v slavne zbirke regestov Josepha Chmela iz sredine 19. stoletja.

Edicija je tako kot vse druge iz serije Regesta Imperii zelo uniformirana in po metodološki plati domišljena. V njej najdemo vse neobhodne sestavne dele: spremno besedo izdajateljev in predstavnika Slovenske akademije znanosti in umetnosti (v slovenščini), seznam uporabljenih okrajšav, uvod s potrebnimi podatki in poudarki, popis listin v nemščini in slovenščini (datum in kraj izstavitve ter kratka oznaka vsebine), na koncu seznam virov in literature ter kombiniran imenski in krajevni register, ki je smiselno razdelan in s sistemom kazalk bistveno olajša iskanje zelenih podatkov. Za posamezno listino najdemo naslednje podatke: zaporedno številko, datum in kraj izstavitve, izčrpen povzetek vsebine – regist v ožjem pomenu besede (krajši so regesti tistih listin, ki so bile v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja iz Avstrijskega državnega arhiva vrnjene v Ljubljano, a so bili na podlagi kopij že vključeni v dosedanje »dunajske« izdaje Friderikovih regestov), legendo (nahajališče in izročilo predloge, identifikacija pečata ipd.), objave (nekoliko nenavadno je, da so tu navedeni tudi prepisi listin iz Otorepčeve Centralne kartoteke srednjeveških listin za Slovenijo), dosedanje regeste in relevantno literaturo. Dodatne vsebinske opombe najdemo pri posameznih listinah pod črto.

29. zvezek regestov Friderika III. dokončno umešča slovenske arhive na (srednje)evropski medievistični zemljevid. Na eni strani vsem ponuja prvovrsten pregled nad v Sloveniji oz. Ljubljani hranjeno Fridericiano, na drugi omogoča verodostojnejši vpogled v »slovensko« 15. stoletje nemško govorečim raziskovalcem, ki so bili doslej pri tozadevni historiografski produkciji preveč odvisni od zastarelih del (Chmel, Lichnowsky/Birk, Dimitz ipd.). Ker bo knjigo težko dobiti v slovenskih knjižnicah, se lahko veselimo skorajšnje spletne izdaje na naslovu <http://www.regesta-imperii.de/startseite.html>.

Za konec lahko skupaj s piscem slovenske spremne besede pohvalimo zgledno sodelovanje nemških in slovenskih strokovnjakov, hkrati pa se lahko prepričamo, da si je Jure Volčjak »za pomemben prispevek k razvoju slovenske arhivistike na področju objavljanja arhivskega gradiva ter za popularizacijo slovenskih arhivov in arhivske dejavnosti doma in v mednarodnem prostoru« Aškerčevo priznanje za leto 2014 resnično zaslužil.